

روایتی از یک منطقه نفتی که در آغاز کشف نفت مورد توجه بود

«چیا سرخ»

داستان نفت و غم

علی یحیوی | اگر چه مسجدمسلمان برای نخستین بار نام خود را بر تارک کشف نفت ننهاد، اما تحقیقات تاریخی و اسناد مسیر نشان می دهد که «چیا سرخ» جایی بود که نفت ایران برای نخستین بار در آن پیدا شد؛ اما انتقادات و زخادهایی بیش آمد که نفت آن را به همراه زمینی از دست دادیم. در مطلب پیش رو می گوئیم تا روایتی از نفت این منطقه را بر انسان بازگو کنیم؛ روایتی که تا حدودی غم بار است و در کنار شگفتی و به مسافت های ملت ایران در دوران باجبار قایل زربلی است.

عوامل دست به کار می شوند

دارسی، هیجگاه یاش به ایران باز نشده بود. این میلیاردی انگلیسی که سوابق بسیار زیادی در حوزه تجارت داشت، بهتر دید کسی را برای استخراج نفت ایران استخدام کند؛ کسی که در پیگیری و پشتکار یکی از سر آمدان کشورش بود. فرسید خدادادیان، نویسنده کتاب «خوزستان، تمدن و نفت» در این باره می نویسد: «دارسی در زمینه نفت و استخراج آن، کوچکترین اطلاعاتی نداشت او سرزمینی که در آن امتیاز نفت را کسب کرده بود، نمی شناخت و هیچگاه به آن با ننگذاشته بود. دارسی برای اینکه به کارها سر و سامانی دهد و عملیات خود را در خاک ایران آغاز کند، یک فارغ التحصیل کالج سلطنتی مهندسی هند، به نام جورج رینولدز را که قلاً در سوماترا سابقه کار حفاری داشت، استخدام کرد و از او خواست ضمن تشکیل یک گروه کاری، وسایل و ادوات مورد نیاز خود را بیست تا او، آنها را تهیه کند و مقدمات کار فراهم آید.»

اگر چه ایرانیان از دیرباز با ماده ای به نام نفت آشنا بودند و از آن در قالب استخراج از چشمه های نفت بهره های زیادی می بردند اما کشورهای غربی و در رأس آنها، انگلستان با یک انقلاب صنعتی و پیشرفت های علمی و تکنیکی بسیار وسیع و خیره کننده ای با به میدان خاورمیانه و کشور ایران گذارد. آنها چند قرن از ما جلو افتاده بودند و می توانستند از منابع طبیعی و ذخایر خدادادی کشورهای دیگر، استفاده های زیادی کنند. انگلیسی ها با درک اهمیت راهبردی نفت کوشیدند تا جای پای نفتی خود را در ایران محکم کنند. عوامل دارسی حدود سال ۱۲۸۰ خورشیدی کار خود را با تلاش، کوشش و پیگیری های مثال زنی برای کسب منافعیان آغاز کردند و از غرب تا جنوب ایران را در نوردیدند.

نقطه آغاز کجا بود؟

رینولدز دست به کار شد و نقطه آغاز راه اکتشاف خودش را جایی در غرب کشور، به نام «چاه سرخ» و به زبان محلی «چیا سرخ» قرار داد. در اسناد موزه های نفت، ریشه های تاریخی «چیا سرخ» و تکانی بسیار مهم وجود دارد که نشان می دهد چگونه این منطقه برای خارجی ها جلب توجه کرد و چه ریشه های تاریخی داشت: «منطقه چیا سرخ از دیرباز در بین اهالی بومی و افرادی که از آن بازدید می کردند، به علت وجود چشمه های نفتی مشهور بود. وجود همین چشمه ها در کنار ساختار های سنگی که در آن دوره به عنوان ساختار طبیعی مناسب برای ذخیره نفت شناخته می شدند، زمین شناسان آزمایی به مناطق غرب و جنوب غرب ایران را به این نتیجه جمعی رسانده بود که منابع عظیم نفتی در زیر خاک این منطقه وجود دارد. نخستین زمین شناسی که به این منطقه آمد و از آن بازدید کرد، ویلیام لافیتوس، باستان شناس و زمین شناس انگلیسی بودوی که اکتشافاتی نیز از تمدن سومریان داشت. در گزارش خود وجود نفت را در مناطقی از کوهستان های خنزاری «منطقه دالکی» ایران تأیید کرد. هونتر، صاحب امتیاز هلندی الاصل که بر اساس این گزارش در سال ۱۸۸۲ در منطقه دالکی دست به حفاری زده بود، بدون حصول نتیجه خاصی ناچار به انحلال شرکت و اعلام ورشکستگی شد. سال ها بعد، «ژاک دومورگان»، باستان شناس و زمین شناس فرانسوی - که با حمایت حکومت قاجار به دنبال آثار باستانی ایران بود - در غرب و جنوب کشور با چشمه های نفتی مواجه شد. دومورگان نتیجه مشاهدات خود را در جمله ای به نام «معادن پارس» به چاپ رساند و در مورد تراوش حوضچه های نفتی منطقه چیا سرخ در شمال غربی شهر قصر شیرین مطالبی نوشت. همین گزارش، یکی از پایه های اصلی حضور ویلیام تاکس دارسی در ایران و کسب امتیاز نفت در ۲۸ می ۱۹۰۱ (۱۲۱۹ قمری ۱۲۸۰ شمسی) بود. در اوایل تابستان همان سال، «دارسی»، زمین شناسی به نام «آچ. بی. برلز» را برای شناسایی مکان های مطلوب احتمالی برای حفاری های نفت، به ایران اعزام کرد. وی دو منطقه را به این منظور پیشنهاد داد: یکی نزدیک قصر شیرین در منطقه ذهاب در غرب ایران و موقعیت بعدی در جنوب، نزدیک اهواز و حوالی منطقه چشمه های نفت سفید. دکتر (بعدها سار) «لورونز رودو» مشاور زمین شناسی وقت دارسی، اخذ کرد که در هر دوی این مناطق، آثار آشکار نفتی وجود دارد؛ اما تحت تأثیر نوشته های «دومورگان» فرانسوی، پیشنهاد داد که کار از چیا سرخ شروع شود. وی پیش بینی می کند که «نتیجه کار ایجاد صنعتی سود آور در ابعاد عظیم» خواهد بود.»

کار سخت می شود

رینولدز با مشکلات زیادی دست و پنجه نرم می کرد. کشف و استخراج نفت از «چیا سرخ» کار راحتی نبود. محمود بودن این منطقه در کوهستان های غرب کشور، عدم تأمین امنیت، غیر ممکن بودن انتقال تجهیزات و امکانات نفتی از مشکلاتی بود که رینولدز را از پای در آورد. فرسید خدادادیان در کتاب «خوزستان، تمدن و نفت» در این باره می نویسد: «چاه سرخ، دشتی غیر قابل دسترسی و محصور در کوهستان های غرب ایران و نزدیک محلی بود که بعدها به عنوان مرز ایران و عراق مشخص شد. این مسأله دسترسی ها و انتقال تجهیزات به آن نقطه را بسیار سخت می کرد. مشکل دیگر، تأمین امنیت بود. ایلات و عشایر منطقه، اصولاً تعهدی به دولت مرکزی احساس نمی کردند، چه رسد به اینکه بخواهند امنیاری را که آن دولت امضا کرده، به رسمیت بشناسند. منطقه حدود ۵۰۰ کیلومتر از خلیج فارس فاصله داشت و رینولدز بهتر آن دید که از طریق آبی، تجهیزات خود را تا نزدیک ترین نقطه به محل پیش بینی شده برای حفاری حمل کند. به این منظور تجهیزات حفاری و مهم تر از همه، دیگ بخار و دکل حفاری با کشتی از برتاریا تا بندر بصره حمل شد. پس از آن در سراسر دشت بین الپتین، این تجهیزات به وسیله انسان و چهارپا حمل شد و پس از عبور از منطقه کوهستانی بسیار سخت گذر، در نهایت به محل حفاری رسید. رسیدن تجهیزات به محل، تازه اول مشکلات بود و او کارگران لهستانی، کانادایی و کانایی را باید تجهیزات را با موتوری می بردند تا کار خود را آغاز کنند.»

عوامل دارسی هر چه تلاش کردند، در چیا سرخ به نفت قابل توجهی نرسیدند. کوشش های آنها بی فایده بود. باید خون ایران را از جای دیگری می سکیدند. ماجرا به گوش دارسی رسید و این تاجر انگلیسی، پیام سختی به رینولدز داد. فرسید خدادادیان در کتاب «خوزستان، تمدن و نفت» در این باره نوشته است: «حفاری نافرجام در چاه سرخ، همگان را مأیوس کرد. دارسی که نزدیک به دو سال عملیات اکتشاف در چاه سرخ تمامی مشکلات را با شازر مالی حل کرده بود، سرانجام به رینولدز نوشت: «هر کیسه ای بالاخره روزی تهی می شود و من حدود توانایی های کیسه خود را خیلی خوب می دانم.»

عاقبت «چیا سرخ»

منطقه چیا سرخ در نهایت بعد از حصول نتایج نامطلوبی در پی، به نیز در پی کشف منابع غنی نفت در مناطق اطراف مسجدمسلمان که به وقت چن ارضایی بهتر نیز داشت، کنار گذاشته شد. بعدها از آنک نفتی که از چاه های این منطقه استخراج می شد، تنها برای مصارف همان منطقه کاربرد داشت. در جریان تعیین خطوط مرزی بین چیا سرخ ابتدا به حکومت عثمانی و بعد از فروپاشی عثمانی، به عراق واگذار شد و امروزه یک میدان نفتی کوچک در این منطقه است. امروزه چیا سرخ تنها به عنوان خاطره ای دور، در ذهن تمامی پژوهشگران صنعت نفت باقی مانده است. منطقه ای که به عنوان تکیه ای از خاک ایران، سال ها است به فراموشی سپرده شده است.

منابع:

- ۱- کتاب «خوزستان، تمدن و نفت»، نوشته فرسید خدادادیان
- ۲- مرکز اسناد موزه های نفت